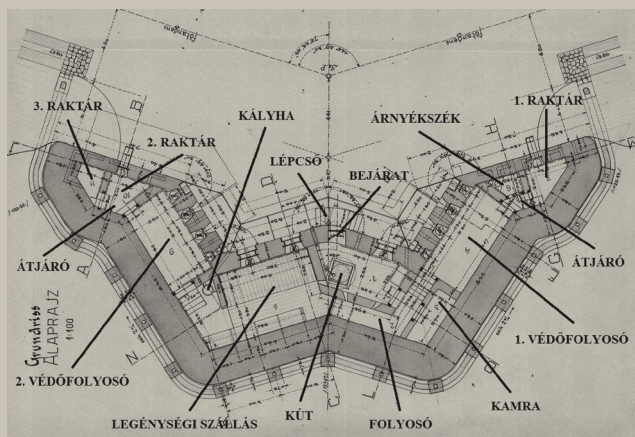

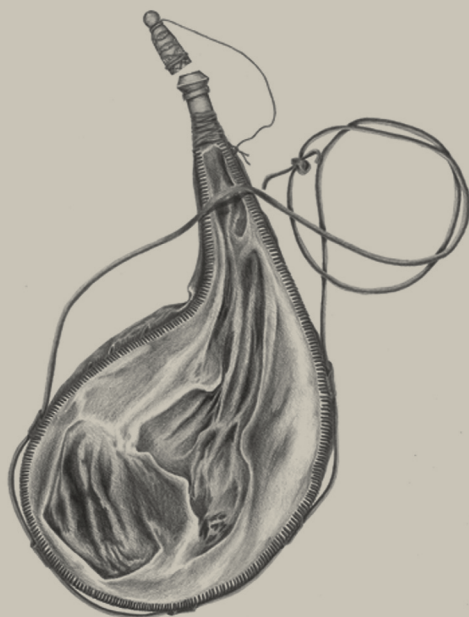
KUNY DOMOKOS MÚZEUM

KÖZLEMÉNYEI 22.

2016

CAES
VERO
MAXIMIN
P. FIN VICTO
G. PONTIF.
MAXIMO
BRIC

KUNY DOMOKOS MÚZEUM
KÖZLEMÉNYEI 22.
2016

TATA
2016

KUNY DOMOKOS MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI 22. (2016)
MITTEILUNGEN DES KUNY-DOMOKOS-MUSEUMS 22. (2016)
PUBLICATIONS OF THE KUNY DOMOKOS MUSEUM 22. (2016)

Szerkesztette:
LÁSZLÓ JÁNOS

Tanulmányok lektorai:

BORHY LÁSZLÓ
HALMOS KÁROLY
HORVÁTH CSABA
KOVÁCS PÉTER

ISSN 2064-6615

Kiadja a Kuny Domokos Múzeum
Felelős kiadó: Perger Gyula múzeumigazgató
Nyomda: Kettőspont Kft., Tata
Felelős vezető: Varga Judit Zsuzsa
Példányszám: 300

TARTALOM – INHALT – CONTENTS

LÁSZLÓ JÁNOS–SZABÓ ÁDÁM	
MÉRFÖLDKÖTÖREDÉK ALMÁSFÜZITŐRŐL	7
EIN RÖMISCHES MEILENSTEINFRAGMENT AUS ALMÁSFÜZITŐ (UNGARN)	11
OTTOMÁNYI KATALIN	
RÓMAI VILLAGAZDASÁGOK ÉRDEN, A BENTA-PATAK VÖLGYÉBEN	13
RÖMISCHE GUTSHÖFEN IN ÉRD IM TAL DES BENTA-BACHES	40
MERCZI MÓNICA	
RÓMAI KORI FIBULÁK ÉRDRŐL	69
RÖMISCHE FIBELN AUS ÉRD	92
MRÁV ZSOLT	
RÓMAI KATONAI FELSZERELÉSI TÁRGYAK AZ ÉRD, SIMONPUSZTAI-DŰLŐ	
CSÁSZÁRKORI TELEPÜLÉSÉRŐL	101
ROMAN MILITARY EQUIPMENT FINDS FROM THE IMPERIAL PERIOD	
SETTLEMENT AT ÉRD–SIMONPUSZTAI-DŰLŐ (PEST COUNTY, HUNGARY)	108
BARTUS DÁVID–BORHY LÁSZLÓ–DELBÓ GABRIELLA–DÉVAI KATA–KIS ZITA–HAJDU BARBARA–	
NAGY ANNA–SÁRÓ CSILLA–SEY NIKOLETTA–SZÁMADÓ EMESE–JUHÁSZ LAJOS	
JELENTÉS A KOMÁROM–SZŐNY, VÁSÁRTÉREN 2014-BEN FOLYTATOTT	
RÉGÉSZETI FELTÁRÁSOK EREDMÉNYEIRŐL	113
BERICHT ÜBER DIE ERGEBNISSE DER IN BRIGETIO (FO: KOMÁROM–SZŐNY, VÁSÁRTÉR)	
IM JAHRE 2013 GEFÜHRTEN ARCHÄOLOGISCHEN AUSGRABUNGEN	168
BALOGH CSILLA	
AVAR KORI TÖMLŐVÉGEK	193
AVAR MOUTHPIECES OF HOSES	207
SÁROSSY PÉTER	
A MAJKI KAMALDULI REMETESÉG EGY ISMERETLEN ÁBRÁZOLÁSA 1764-BŐL	217
EINE UNBEKANNTEN DARSTELLUNG DER KAMALDULERKLOSTER	
VON MAJK AUS DEM JAHRE 1764	231
PERGER GYULA	
A SZOCIÁLIS GONDOSKODÁS KEZDETEI TATÁN I. ESTERHÁZY MIKLÓS FERENC	
ALAPÍTVÁNYA ÉS A TATAI „SZEGÉNY ÁPOLDA”	233
ANFÄNGE DER SOZIALEN WOHLFAHRT IN TATA, 1. DIE STIFTUNGEN	
DES N. F. ESTERHÁZY UND DAS ARMENHAUS IN TATA	245

POLGÁR BALÁZS	
OLDALAZÓ „KISERŐD” A KOMÁROMI VASÚTI HÍD DÉLI HÍDFŐJÉNÉL	247
<i>A SLANT “BLOCKHOUSE” AT THE SOUTHERN BRIDGEHEAD OF THE TRAIN BRIDGE AT KOMÁROM</i>	<i>252</i>
MACHER PÉTER	
A ZSIDÓTÖRVÉNYEK VÉGREHAJTÁSA A MÁK RT. TATABÁNYAI BÁNYAIGAZGATÓSÁGÁN (1938–1943) ...	253
<i>DAS VOLLBRINGEN DER JUDENGESETZE IN DEM TATABANYAER INDUSTRIEGEBIET</i>	
<i>DES UNGARISCHEN ALLGEMEINEN STEINKOHLEBERGWERKS 1938–1943</i>	<i>262</i>
RÉGÉSZETI FELTÁRÁSOK KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYÉBEN 2015-BEN	263
RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK – <i>ABKÜRZUNGSVERZEICHNIS</i> – <i>LIST OF ABBREVIATIONS</i>	271

RÓMAI KATONAI FELSZERELÉSI TÁRGYAK AZ ÉRD, SIMONPUSZTAI-DŰLŐ CSÁSÁRKORI TELEPÜLÉSÉRŐL¹

MRÁV ZSOLT

BEVEZETŐ

Érd, Simonpusztai-dűlő császárkori településének² a területén Ottományi Katalin 2004-ben zajlott ásatása számos katonai felszerelési tárgyat eredmé-

nyezett.³ A tanulmány célja ezeknek a katonai vonatkozású leleteknek a közlése és rövid értékelése.

KATALÓGUS

1. Kantár szíjvégveret (1. tábla 1)

Típus: BISHOP 1988, 8i.

Lelőkörülmények: Felszíni szórványlelet.

Őrzési hely: FM ltsz.: 2004.7.2501.96.

Leírás: Az öntött bronz szíjvég szíjbefogó része sima, díszítetlen. A veret egy szíjbefogó síkjából kiemelkedő, profilált átvezető tagot és egy rövid bikónikus nyaktagot követően galléros gömbben végződik. Szokatlanul nagy méretével és tömegével messze kiemelkedik az ismert pannoniai darabok sorából. A szíjbefogó részen ezüstlemez borításnak, ónozásnak vagy niellóberakásnak nincs nyoma. Kantárszíjhoz való rögzítésére a hátoldalán egy verettesttel egybeöntött szegecs és a nyaktag alatt egy kampószerűen visszahajló nyúlvány szolgált.

Méretei: h=6,85 cm, sz=1,2 cm, v=1,5 cm, $\hat{a}_{\text{gömbfej}}=1,15$ cm.

Értékelés: Az ismert lelőhelyű BISHOP 1988, 6e, illetve 8i típusú kantár szíjvégveretek Pannoniából: Budaörs, Kamaraerdei-dűlő,⁴ Budapest II. ker., Vízi-város,⁵ Savaria (Szombathely),⁶ Siscia (Szigetvár, HR),⁷ Teutoburgium (Dalj, HR)⁸.

Keltezés: Gyártása a Kr. u. 1. század második felére tehető, de a típusába tartozó darabok még a 2. század elején is használatban voltak.

2. Kantár szíjvégveret (1. tábla 2)

Típus: Valószínűleg BISHOP 1988, 6e vagy 8i.

Lelőkörülmények: Szórványlelet a földdepóból.

Őrzési hely: FM ltsz.: 2004.7.2501.189.

Leírás: Az öntött bronzveret letörött és megmaradt vége egy profilált átvezető tagból és egy kónikus nyakra mintázott félgömbből áll. A szíjbefogó rész felületén megőrződött a niellóberakás fészke, amely a veret hosszanti középvonalából kifelé ívelő két le-

vélmotívumot mutat. Az ezüstlemezborításnak nem maradt nyoma. Hátoldalán megőrződött a kantárszíjhoz való rögzítését szolgáló szegecs töredéke.

Méretei: h=(2,5) cm, sz=1 cm, v=0,8 cm.

Értékelés: Mint Kat. 1.

Keltezés: Mint Kat. 1.

3. Hurkos kapcsolótag (1. tábla 3)

Típus: Töredékessége miatt nem határozható meg pontosan, talán BISHOP 1988, 1 típus.

Lelőkörülmények: Szórványlelet a földdepóból.

Őrzési hely: FM ltsz.: 2004.7.2501.190.

Leírás: A veret szíjbefogó része letörött, a huroktagja pedig deformálódott.

Méretei: h=(2,7) cm, sz=1,7 cm, v=(3) cm.

Értékelés: Katonai lószerszámhoz tartozó, *phalerát* rögzítő hurkos kapocs (ún. „*junction loop*”) töredéke. Mivel a típusa ismeretlen, a funkciójának azonosításán kívül mást nem mondhatunk róla.

Keltezés: Valószínűleg Kr. u. 1. század második fele–2. század eleje.

4. Kantárveret (1. tábla 4)

Típus: BISHOP 1988, 8a.

Lelőkörülmények: Fémkeresős kutatás során találták a 9/16. lelőhely északi felében.

Őrzési hely: FM ltsz.: 2004.7.2501.291.

Leírás: Bronz kantárveret, amelynek közepe kiszélesedik. Vékony, lemezszerű öntvény. Rögzítése a két végén egy-egy verettesttel egybeöntött szegeccsel történt. A korong formájúra kiszélesedő középső részen egy lyukat alakítottak ki, amelyen keresztül eredetileg egy korongfejű szegecs stiftjét vezették át. A veret egyik végét levágták vagy letörték.

¹ MRT 7 9/16. lelőhely.

² A település régészeti kutatásához és annak eredményeihez lásd eddig: MESTER–OTTOMÁNYI 2004; OTTOMÁNYI 2006; OTTOMÁNYI 2008; OTTOMÁNYI 2014; OTTOMÁNYI 2016.

³ Lásd Ottományi Katalin e kötetben megjelent tanulmányát.

⁴ MRÁV 2012, 533, Kat. 2 (a töredék *phalerát* rögzítő hurkos szíjbefogó is lehet).

⁵ KÉRDŐ 2005, 136.

⁶ MRÁV 2013, 66, Fig. 14/2.

⁷ RADMAN-LIVAJA 2004, 108, Cat. 453–454.

⁸ RADMAN-LIVAJA 2005, 945, Cat. 33–34, Fig. 5/33–34.

Méretei: $h=5,3$ cm, $sz=1,4$ cm, $v=0,8$ cm, $v_{\text{lemez}}=0,1$ cm.

Értékelés: A drága niellóberakásos, öntött kantárveretek egyszerűbb és olcsóbb változatát képviseli. A BISHOP 1988, 6d típus⁹ továbbredukálásából keletkezhetett. Néhány közeli párhuzamát közölték Burghöfe,¹⁰ Hofheim,¹¹ Hüfingen,¹² Vindonissa¹³ lelőhelyekről.

Keltezés: Kr. u. 1. század vége–2. század eleje.

5. Lószerszámcsüngő (1. tábla 5)

Típus: Valószínűleg BISHOP 1988, 9p típusú csüngő egy változata.

Lelőkörülmények: A 268. objektumból (gödörkomplexum), annak nyugati, középső részéből.

Őrzési hely: FM ltsz.: 2004.7.2501.389.

Leírás: Bronzlemezről kivágott, áttört pelta alakú csüngő, tetején ugyancsak egy pelta alakú kivágással kialakított függesztőfüllel. A lemez helyenként töredékes és hiányos.

Méretei: $m=8,5$ cm, $sz=7,7$ cm, $v=0,2$ cm.

Értékelés: Hasonló lemezről kivágott csüngő ismert a savariai Iseum területéről.¹⁴ Távoli párhuzamként lásd még egy darabot Vindonissából.¹⁵

Keltezés: Valószínűleg Kr. u. 1. század második fele–2. század eleje.

6. Nyílhegy (1. tábla 6)

Típus: „*Tanged bodkin-headed arrowhead*” vagy „*Pfeilspitze mit pyramidaler Spitze mit Dorn*”, GUDEA 1994, SU BII.2 típus.

Lelőkörülmények: A 17. objektumból származik.

Őrzési hely: FM ltsz.: 2004.7.2501.699.

Leírás: Tüskével rögzített, négyzet keresztmetszetű piramidális nyílhegy.

Méretei: $h=5,73$ cm, $sz=0,65$ cm.

Értékelés: A késő köztársaság korától általánosan elterjedt, hosszú ideig használt római nyílhegytípus, amelyet számos lelőhelyről ismerünk.¹⁶ Formája különösen alkalmassá tette (lánc- és bőr)páncél átütésére, ezért ezt a típust jellemzően a hadsereg hasz-

nálta. Méretben és típusban teljesen azonos darab ismert Sisciából.¹⁷ Nem közvetlen katonai kontextusból származó pannoniai darabok: Nagyberki–Szalacska (fegyveres konfliktus hagyatéka),¹⁸ Cserdi (villagazdaság).¹⁹ A Mušov–Burgstallon talált darabok Marcus Aurelius germán–szarmata háborúinak időszakára keltezhetőek.²⁰

Keltezés: Pannoniai lelőhelyen előkerült darabok keltezése a császárkor teljes időszakára lehetséges (Kr. u. 1–4. század).

7. Övveret (1. tábla 7)

Típus: „*Neuburg-Zauschwitz*”-típusú öv verete.²¹

Lelőkörülmények: A 388. objektumból, amely egy ház, alatta árokkal. Az övveret a Diva Faustina éremmel keltezett, valószínűleg Antoninus-kori házhoz köthető.

Őrzési hely: FM ltsz.: 2004.7.2501.446.

Leírás: Elnyújtott téglalap alakú keretes veret, középen téglalap alakú áttöréssel. Mindkét keskenyebb végét pelta alakú nyúlvány díszíti, amelyek közepén a veretet egy-egy szegeccsel rögzítették a bőrvözhöz. Méretei: $h=5,1$ cm, $sz=1,3$ cm, $v=0,45$ cm.

Értékelés: Sírokból előkerült teljes veretkészletek bizonyítják, hogy egy garnitúrához általában négy övlemez és egy ún. belső volutával és T alakú rögzítőfüllel rendelkező csat tartozott.²² Az övveret párhuzamai az alábbi pannoniai lelőhelyekről közöltek: Aquincum–polgárváros,²³ Carnuntum (*auxiliáris castellum*),²⁴ Gerulata (Oroszvár/Rusovce, I. temető, 69. sír; II. temető 69. sír),²⁵ Gyulafirátót–Pogánytelek (villatelepülés),²⁶ Tokod–Erzsébetakna (MRT 5 22/16 lelőhely),²⁷ Vindobona (*legiótábor* területe),²⁸ Visegrád–Lepence (hamvasztásos temető 101. sírjából).²⁹

Keltezés: Kr. u. 2. század közepe/második fele–3. század 1. fele.³⁰

8. Övveret (1. tábla 8)

Típus: Az ún. „*Klosterneuburg*”-típusú övgarnitúrákhoz tartozó áttört veret.³¹

⁹ Lásd ehhez egy Burgenaeből származó darabot: RADMAN-LIVAJA 2009, 1502, Fig. 1/8.

¹⁰ FRANKE 2009, 27, Kat. Nr. 373, Taf. 17/373.

¹¹ RITTERLING 1913, 158, Nr. 28, Taf. 15/96.

¹² BISHOP 1988, 173.

¹³ UNZ–DESCHLER–ERB 1997, Kat. Nr. 1831, Taf. 64/1831.

¹⁴ MRÁV 2013, 66, Fig. 14/11.

¹⁵ UNZ–DESCHLER–ERB 1997, Kat. Nr. 1960, Taf. 68/1960.

¹⁶ BISHOP–COULSTON 2006, 166–167; RADMAN-LIVAJA 2004, 57.

¹⁷ RADMAN-LIVAJA 2004, 57, Cat. 68, Tab. 17/68.

¹⁸ MRÁV 2015, 108, 112.

¹⁹ SZABÓ–SZABÓ 2015, 153, IV. tábla, 29–32.

²⁰ TEJRAL 1994, 34, Abb. 3/4.

²¹ A típushoz összefoglalóan: FISCHER 2012, 121–122.

²² Például: Lechința de Mures, hamvasztásos sír: PETCULESCU 1995, 134–137.

²³ ZSIDI et al. 2009, 118, Kat. 398.

²⁴ JILEK 1999, 46, Kat. Nr. 58.

²⁵ KREKOVIC 1994, 216, Fig. 5/6.

²⁶ CSIRKE–PALÁGYI 2005, 55, Kat. 21.7.

²⁷ MRT 5, 334, 38. ábra, 17.

²⁸ MASPOLI 2014, 50, 108, Kat. Nr. 95, Taf. 15/95.

²⁹ BORUZS 2007, 225, 231, Kat. 12.

³⁰ OLDENSTEIN 1976, 194, 197, aki az övtípus megjelenését a 2. század utolsó harmadára keltezte. Feltűnését a 2. század közepére teszi: KREKOVIC 1994, 217; FISCHER 2012, 121.

³¹ A típushoz összefoglalóan: FISCHER 2012, 122. A névadó klosterneuburgi övgarnitúrához, amely az érdihez hasonló veretet is tartalmaz, lásd: NEUGEBAUER–GRÜNEWALD 1975, Taf. 13.

Lelőkörülmények: Felszíni szórványlelet. 2004. október 5-én találták fémkeresővel a feltárási terület által nem érintett „*kukoricásban*”.

Őrzési hely: FM ltsz.: 2004.7.2501.348.

Leírás: Mindkét tengelyére szimmetrikus, áttört bronzveretet négy vese vagy bab formájú áttört felület tagolja négy részre. A vízszintes középtengelyének két végén és a négy sarkában egy-egy kifelé álló gombban végződő nyúlványt találunk. Övszíjhoz való rögzítése a vízszintes középtengelyének két végén történt egy-egy szegeccsel. Ezek elvesztek, csak a számukra kialakított lyukak maradtak meg. Töredékes.

Méretei: $h=4,45$ cm, $sz=2,55$ cm, $v=0,4$ cm.

Értékelés: A „*kelta reneszánsz*” feltűnő, keltizáló stílusban készült „*Klosterneuburg*”-típusú övgarnitúrák vereteinek elterjedése jellemzően a dunai provinciákban koncentrálódik.³²

Keltezés: Kr. u. 2. század közepe/második fele–3. század eleje.³³

9. Övcsat (1. tábla 9)

Típus: Az ún. „*Regensburg–Großprüfening*”-típusú övgarnitúrákhoz tartozó övcsat töredéke.

Lelőkörülmények: Felszíni szórványlelet.

Őrzési hely: FM ltsz.: 2004.7.2501.330.

Leírás: A csatpár szegecsekkel rögzített elülső lemezének egyik saroktöredéke. A csat vízszintes bekarcolt vonalakkal elkülönített felső harmadában egy vízszintes állású T és egy ugyancsak elforgatott levél- vagy szív alakú áttörés őrződött meg. Alsó törésfelületén felismerhető a csat középső vízszintes sávjára jellemző áttört díszítés indítása. Felületét zöld színű patina borítja, ónozásnak nincs nyoma.

Méretei: $h=(4,7)$ cm, $sz=(2,9)$ cm, $v=0,55$ cm ($v_{\text{lemez}}=0,25$ cm).

Értékelés: A típusra jellemző a két, párhuzamos sorban futó, T alakú nyílások és a párvereten az ebbe illeszkedő T alakú kapcsok sora. A veret középtengelyében gyakran áttört díszítést alakítottak ki.³⁴ Valószínűleg azonos azzal a csattípussal, amelyet H. J. Ubl azonosított néhány Közép-Duna vidéki katonábrázoláson, s amelyet „*Koppelschlosscingulum*”

nevezett.³⁵ Előfordulásait a Római Birodalomban Szabó András gyűjtötte össze.³⁶

Keltezés: Kr. u. 2. század vége–Kr. u. 3. század.³⁷

10. Övcsat (1. tábla 10)

Típus: Egy ún. „*Regensburg–Großprüfening*”-típusú lemezcsat töredéke.

Lelőkörülmények: Felszíni szórványlelet.

Őrzési hely: FM ltsz.: 2004.7.2501.325.

Leírás: Nem a Kat. 9. csathoz tartozik, hanem egy másik, de ugyanolyan típusú övcsat töredéke volt. Méretei: $h=(3,7)$ cm, $sz=(3,3)$ cm, $v=0,55$ cm, ($v_{\text{lemez}}=0,25$ cm).

Értékelés: Mint Kat. 9.

Keltezés: Mint Kat. 9.³⁸

11. Ezüst szíjvégveret (1. tábla 11)

Típus: Zsanéros szíjvégveret.

Lelőkörülmények: Felszíni szórványlelet. 2004. október 5-én találták fémkeresővel a feltárási terület által nem érintett szomszédos „*kukoricásban*”.

Őrzési hely: FM ltsz.: 2004.7.2501.349.

Leírás: Egy ezüsből öntött, zsanéros szíjvégpár alsó tagja, amely keskeny nyaktaggal, lefelé kiszélesedő csüngőrészrel rendelkezett. Függesztygyűrűje és az alsó vége letörött.

Méretei: $m=4,3$ cm, $sz=0,95$ cm, $v=0,45$ cm (0,25 cm).

Értékelés: Az érdi veret a 3. századi övek hosszan, néha térdig leérő szíjainak egy vagy két ágra hasított végein hordott verettípusát képviseli, amelyeket zsanérral rögzítettek a hozzá mind méretben, mind formában harmonizáló szíjbefogó taghoz. A zsanéros szíjvégveretek ritkán gyűrű-, sokkal jellemzőbben keretescsatos cingulumokhoz tartoztak.³⁹ Általában bronzból készültek, és legfeljebb felületi ónozással kölcsönöztek számukra ezüsthathatást. Mindössze néhány ezüst darabot ismerünk,⁴⁰ például: Regensburg–Grasgasse (áttört díszítés nélkül),⁴¹ Carnuntum, magángyűjteményből,⁴² amelyek közül a legszebbeket niellóberakással és aranyozással⁴³ vagy áttört technikával díszítettek. Ez utóbbiak közé tartozik az érdi szíjvég. Ennek nem a teljes felületén alkalmazták az áttört díszítést, mint például néhány

³² FISCHER 2012, 122; a katonai felszerelési tárgyakat díszítő veretek „*kelta reneszánsz*” stílusához: FISCHER 2012, 338.

³³ FISCHER 2012, 122.

³⁴ A típushoz összefoglalóan: FISCHER 2012, 126.

³⁵ UBL 2013, 133–134.

³⁶ SZABÓ s. a.

³⁷ SZABÓ s. a., Cat. A5.

³⁸ SZABÓ s. a., Cat. A4.

³⁹ FISCHER 1988, 180; GSCHWIND 2004, 165–166.

⁴⁰ A nemesfémből készült katonai övveretekhez összefoglalóan: FISCHER 2013, 33–45 (ezen belül a 3. századi övveretek: 41–42).

⁴¹ FISCHER 1988, 180, Abb. 7/2.

⁴² FISCHER 1988, 180, Abb. 7/3

⁴³ Lásd a Budapest–Pasarét/Wrocław–Zakrów típusú övek veretgarnitúráinak zsanéros szíjvégvereteit: Wrocław–Zakrów (Sackrau): GREMPLE 1888, 11, Taf. VI/16a–b; Nagyberki–Szalacska: MRÁV 2010, 35, 5. tábla; Remagen: FUNCK 1907, 152, 78. sír, Taf. II/8; FISCHER 1988, 100, Abb. 7.1; Dunaharaszti: MRÁV 2011, 393–394.

ismeretlen lelőhelyű veret esetében,⁴⁴ hanem csak az alsó végén. Az érdi leletnek a jelentősége az, hogy a ritka leletnek számító ezüstműből öntött darabok számát egy ismert lelőhelyűvel tovább gyarapította.

Keltezés: Kr. u. 3. század, annak is inkább a közepe/második fele. (A regensburgi darab például egy 3. század második felére keltezhető pusztulási rétegből került elő.)⁴⁵

ÉRTÉKELÉS

Az Érd, Simonpusztai-dűlő császárkori települése⁴⁶ a *limes* közvetlen hátszágában, a Dunától 3,5 km távolságra fekszik, a Dunába torkolló Benta-patak déli oldalán. (2. tábla) A település az 1. század végétől a patak északi oldalára is kiterjedt.⁴⁷

A bennszülött település története a római foglalt időszakában kezdődött. Az első két periódusához (Claudius- és Flavius/Traianus kor) – az északkelet-pannoniai vidéki településekhez viszonyítva – szokatlanul nagy számú itáliai és dél-galliai *terra sigillata* edénytöredéket,⁴⁸ viseleti tárgyat és érmet köthetünk.⁴⁹ Ezzel a képpel összhangban áll az előkerült öt darab 1. század második felére–2. század elejére keltezhető, katonai lószerszámgarnitúrákhoz tartozó bronzveret, amelyet nagy valószínűséggel a településen letelepedett, lovas csapatokból elbocsátott veteránok hagyatékának tarthatunk. A lovas katonák leszerelésük után elsősorban fegyvernemük egyik szimbólumát, a díszes lószerszámot tartották meg, minden bizonnyal lovukkal együtt.⁵⁰ Ezekhez a veteránokhoz köthetjük a korai import kerámiák többségét, mivel Északkelet-Pannoniában ebben a korai időszakban – a helyi elit mellett⁵¹ – elsősorban a katonák biztosították a költségesebb import kerámiák fizetőképes felvevőkörét.⁵²

A településtől északkeleti irányban, légvonalban alig 7 km távolságra, Budapest XXII. kerület, Nagytétény és a szomszédos Érdliget határán, a *limes* út mentén Beszédes József egy jellemzően 1. század közepén/második felében és legfeljebb a 2. század közepéig használt bennszülött temetőt tárt fel, amelybe az 1. század során *auxiliáris* katonák is temetkeztek.⁵³ A temető mellékletadásában a bennszülött hagyományú tárgyak dominálnak, az előkerült 56 sír csak kevés számú 1. századi itáliai importtárgyat tartalmazott (egy bronz *simpulumot*, egy Consp. 34 formájú Pó vidéki *terra sigillata* csészét,

néhány üvegedényt és pénzermét).⁵⁴ Ennek a temetőnek a még azonosítatlan települése kínálja az érdsimonpusztai település korai periódusának a térben és időben legközelebbi analógiáját. Ez is egy olyan település lehetett, amelyben jellemzően bennszülött családok laktak, és néhány (helyi származású?) katonaveterán is letelepedett benne.

Az érdsimonpusztai település öt darab kora császárkori katonai lószerszámgarnitúrákhoz tartozó bronzverete – a néhány itáliai *terra sigillata* leletet is figyelembe véve – nem elégséges ahhoz, hogy ezekre hivatkozva egy 1. századi katonai állomáshegyet feltételezzünk a lelőhelyen, legalább is annak feltárt részén. Ehhez hiányoznak a régészeti bizonyítékok is (szabályos négyszög alakú területet körbezáró, lekerekített sarkokkal rendelkező árok vagy árokrendszer).

Az érdsimonpusztai település, a Benta-patak északi oldalára eső településrészrel együtt a 2. század első évtizedeiben az akkor létrehozott Campagna (Budapest XXII. kerület, Nagytétény) és Matrica (Százhalombatta–Dunafüred) *auxiliáris castelluma* és *vicusa* közé került. Camponától a távolsága légvonalban 9 km, Matricától pedig mindössze 4,5 km. Nem meglepő ezért, hogy a településről több 2–3. századra keltezhető, katonai viselethez tartozó tárgy is előkerült. Annak ellenére, hogy ezeknek a katonai leleteknek a többsége fémkeresős kutatás során lett szórványlelet, tehát kontextusa ismeretlen, mégis következtetéseket vonhatunk le belőlük a település lakosságára és annak hadsereggel ápoltsági rendszerére. A hadseregben használatos nyílhegy jelenlétét magyarázhatná a település Marcus Aurelius germán–szarmata háborúi idején történt pusztulása, de ezt bizonyítani aligha lehet.

A 2. század második felére/végére–3. századra keltezhető „katonai vonatkozású” leleteket a Kat.

⁴⁴ FISCHER 1988, 168, Abb. 1/4–5; FISCHER 2013, 42, Abb. 10.

⁴⁵ FISCHER 1988, 180, Abb. 7/2.

⁴⁶ MRT 7 9/16. lelőhely.

⁴⁷ Érd, Hosszú-földek: MRT 7 9/15. lelőhely (OTTOMÁNYI 2005).

⁴⁸ Lásd Ottományi Katalin e kötetben megjelent tanulmányát. Egy további Consp. 20 formájú, Pó vidéki vagy inkább arezzói *terra sigillata* töredékét közli: ORAVECZ–MRÁV 2009, 47–48, 8/2. kép.

⁴⁹ Lásd Ottományi Katalin és Merczi Mónika e kötetben megjelent tanulmányait.

⁵⁰ NICOLAY 2002, 61–62.

⁵¹ Az itáliai *terra sigillata* bennszülött kontextusból Nyugat- és Délkelet-Pannoniában: EGRI 2013, 284–293; Északkelet-Pannoniában: GABLER 2005, 151–153.

⁵² GABLER 1979, 208–211. *Auxiliáris katonák 1. századi temetkezései gyakran tartalmaztak itáliai terra sigillata edényekből álló lakomakészletet*: MÁRTON 2008, 138–139; MÁRTON–GAUTHIER 2012, 113, 115. *A katonák vásárlóerejéhez lásd*: HANEL 1999, 122–123.

⁵³ BESZÉDES 2012, 327–360.

⁵⁴ BESZÉDES 2012, 328–329.

7–11. övveretek képviselik. A 2–3. századi „*militaria*” elterjedése azonban a korábbiaknál sokkal szélesebb volt mind földrajzi, mind társadalmi értelemben.⁵⁵ Ebben az időszakban a magán műhelyekben gyártott fegyverek, más katonák által (is) viselt tárgyak már könnyebben elérhetők és megvásárolhatók voltak civilek számára. Ennek következményeképpen bizonyos katonai viseleti tárgyak (például övek, fibulák) elterjedtek a határprovinciák katonai divatot követő civil férfilakosságának körében.⁵⁶ E leletek ezért önmagukban nem jeleznek feltétlenül aktív vagy kiszolgált katonákat. Ezzel az értelmezési problémával szembesülünk az érd–simonpusztai övveretek esetében, amelyek – bár katonák által hordott övgarnitúrák jellegzetes veretei voltak – nem közvetlen katonai kontextusból származnak, így egyik-másik darabnál elképzelhető a civil használatuk is. Ezüst anyaga miatt a Kat. 11. szíjvégveret ritka leletnek számít, mert eredetileg egy olyan kertescsatos övgarnitúrához tartozott, amelynek minden veretét

ezüsből öntötték. Ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy tulajdonosa tiszt volt, hanem csak annyit, hogy igényelte és meg tudta vásárolni az ezüsthathatású ónozott bronz vereteknél drágább ezüst garnitúrát.⁵⁷

Az Érd, Simonpusztai-dűlő császárkori falva, majd villagazdasága azokat a *limes* közvetlen hátszágában, a Dunába ömlő patakok mentén létrejött településeket példázza, amelyek fennállásuk teljes időszakában szoros és intenzív kapcsolatban álltak a határzónában állomásozó katonasággal (például: Győr–Ménfőcsanak; Budaörs, Kamaraerdei-dűlő⁵⁸; Paks–Gyapa). Ezek a települések nemcsak a hadsereg ellátásából vehették ki részüket, hanem a szolgálati helyük közelébe letelepedni kívánt veteránoknak és a 2–4. században a hadsereget újoncokkal ellátó katonacsaládoknak is lakóhelyet biztosítottak. Ennek az összetett kapcsolatrendszernek az indikátorai a tanulmányban közölt katonai felszerelési tárgyak.⁵⁹

Mráv Zsolt

Magyar Nemzeti Múzeum

Budapest

E-mail: zsolt.mrav@gmail.com

IRODALOM

- BESZÉDES 2012 Beszédes J.: *Auxiliáris katona sírkertbe foglalt, kora császárkori hamvasztásos sírja Nagytétényből (Budapest, XXII. ker., M6 autópálya nyomvonala)*. In: (Szerk. Bíró Sz.–Vámos P.) *FiRKák II. Fialat Római Koros Kutatók II. Konferenciakötete*. Győr 2012, 327–360.
- BISHOP 1988 Bishop, M. C.: *Cavalry equipment of the Roman army in the first century A. D.* In: (Ed. Coulston, J. C.) *Military Equipment and the Identity of Roman Soldiers. Proceedings of the Fourth Roman Military Equipment Conference*. BAR-IS 394. Oxford 1998, 67–195.
- BISHOP–COULSTON 2006 Bishop, M. C.–Coulston, J. C. N.: *Roman Military Equipment from the Punic Wars to the Fall of Rome*. London 2006.
- BORUZS 2007 Boruzs K.: *A Visegrád-Lepencei római kori hamvasztásos temető*. In: (Szerk. Bíró Sz.) *FiRKák. Fialat Római Koros Kutatók I. Konferenciakötete*. Győr 2007, 219–232.
- CSIRKE–PALÁGYI 2005 Csirke O.–Palágyi S.: *Római kori ékszerek és viseleti tárgyak a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum gyűjteményéből*. Veszprém 2005.
- EGRI 2013 Egri, M.: *Early presence of sigillata in indigenous sites from Pannonia and Moesia Superior – Compoerative models of consumption*. In: (Eds. Fulford, M.–Durham, E.) *Seeing red. New economic and social perspectives on terra sigillata*. (Bulletin of the Institute of Classical Studies Supplement 102.) London 2013, 284–298.
- FISCHER 1988 Fischer, Th.: *Zur römischen Offizierausrüstung im 3. Jahrhundert n. Chr.* *BVbl* 53 (1988) 167–190.
- FISCHER 2012 Fischer, Th.: *Die Armee der Caesaren. Archäologie und Geschichte*. Regensburg 2012.

⁵⁵ NICOLAY 2007, 251.

⁵⁶ Lásd ehhez a problémához összefoglalóan: NICOLAY 2007, 251–252. A karikacsatos cingulumok kapcsán már: SCHNURBEIN 1995, 139–148.

⁵⁷ Az ezüst *militaria* tulajdonosainak problémájához legutóbb: PFAHL 2006, 98–100.

⁵⁸ MRÁV 2012, 529–552.

⁵⁹ Ezúton köszönöm Ottományi Katalinnak, hogy az Érd, Simonpusztai-dűlő területén előkerült katonai felszerelési tárgyakat közlésre átadta, s ezt a munkát a leletek előkerülési kontextusára vonatkozó adatokkal segítette. Köszönöm továbbá Szabó András segítségét, aki elolvasta a kéziratot és angolra fordította a rezümét.

- FISCHER 2013 Fischer, Th.: *Römische Militärgürtel aus Eldmetall*. In: (Hrsg. Hardt, M.–Heinrich-Tamáská, O.) *Macht des Goldes, Gold der Macht. Akten des 23. Internationalen Symposiums der Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donaauraum*. Tengelic, 16.–19. 11. 2011. (Forschungen zu Spätantike und Mittelalter 2.) Weinstadt 2013, 33–45.
- FRANKE 2009 Franke, R.: *Militärische Ausrüstungsgegenstände, Pferdegeschirr, Bronzegeschirr und -Gerät*. (Römische Kleinfunde aus Burghöfe 3.) Leidorf 2009.
- FUNK 1907 Funk, E.: *Römische und Fränkische Gräber bei Remagen*. BJ 116 (1907) 141–162.
- GABLER 1979 Gabler D.: *Pannonia megszállásának néhány kérdése a terra sigillataktükrében*. ArchÉrt 106 (1979) 199–217.
- GABLER 2005 Gabler, D.: *Augusteische Sigillaten in Budaörs. Italischer Import in der vorrömischen Zeit im pannonischen Raum*. Acta ArchHung 56, 133–175.
- GUDEA 1994 Gudea, N.: *Römische Waffen aus den Kastellen von Dacia Porolissensis*. In: (Hrsg. Carnap-Borheim, Cl. von) *Beiträge zu römischer und barbarischer Bewaffnung in der ersten vier nachchristlichen Jahrhunderten. Akten des 2. Internationalen Kolloquiums in Marburg a. d. Lahn, 20– bis 24 Februar 1994*. (Veröffentlichung des vorgeschichtlichen Seminars Marburg, Sonderband 8.) Marburg 1994, 79–89.
- GREMLER 1888 Grempler, W.: *Der II. und III. Fund von Sackrau*. Berlin 1888.
- GSCHWIND 2004 Gschwind, M.: *Abusina. Das römische Auxiliarkastell Eining an der Donau vom 1. bis 5. Jahrhundert n. Chr.* München 2004.
- HANEL 1999 Hanel, N.: *Militär als Wirtschaftsfaktor in den Nordwestprovinzen in der frühen und mittleren Kaiserzeit*. In: (Hrsg. Hesberg, H. von) *Das Militär als Kulturträger in römischer Zeit*. Köln 1999, 117–133.
- JILEK 1999 Jilek, S.: *Gürtel und Pferdegeschirrteile aus dem Auxiliarkastell Carnuntum 1–3*. (Diss. Univ. Wien.) 1999.
- KÉRDŐ 2008 Kérdő K.: *II. Bem József utca 3. – Feketesas utca 4.* In: (Szerk. Zsidi P.) *Kincsek a város alatt. Budapest régészeti örökségének feltárása, 1989–2004. Kiállítás a Budapest Történeti Múzeumban 2005. május 27.–augusztus 20.* Budapest 2005, 136–137.
- KREKOVIČ 1994 Krekovič, E.: *Military equipment on the territory of Slovakia*. JRMES 5 (1994) 211–225.
- MASPOLI 2014 Maspoli, A. Z.: *Römische Militaria aus Wien. Die Funde aus dem Legionslager, den canabae legionis und der Zivilsiedlung von Vindobona*. (Monografien der Stadtarchäologie Wien. Band 8.) Wien 2014.
- MÁRTON 2008 Márton, A.: *Mobilier en terra sigillée dans les sépultures pannoniennes*. ComArchHung 2008, 135–189.
- MÁRTON–GAUTHIER 2012 Márton, A.–Gauthier, E.: *Choix sociaux et stratégies d'une dépense funéraire. Céramiques importées dans les nécropoles de Pannonie au Haut-Empire*. Histoire & Mesure 27/1 (2012) 97–132.
- MESTER–OTTOMÁNYI 2004 Mester E.–Ottományi K.: *Érd, Simonpusztai-dűlő*. RégKut 2004 (2005) 213–215.
- MRÁV 2010 Mráv Zs.: *Egy késő 3. századi nielloberakással díszített középgyűrűs bronz szíjvégeret Brigetióból*. KMMK 16 (2010) 13–40.
- MRÁV 2011 Mráv Zs.: *Egy késő 3. századi nielloberakásos övlemez töredéke a Magyar Nemzeti Múzeumban. Előzetes közlés*. In: (Szerk. Tóth E.–Vida I.) *Corolla Museologica Kovács Tibor dedicata*. (Libelli Archaeologici Ser. N. 4.) Budapest 2011, 365–401.
- MRÁV 2012 Mráv Zs.: *Kora császárkori militaria a Budaörs-Kamaraerdei-dűlői vicus területéről*. In: (Szerk. Ottományi K.) *Római vicus Budaörsön. Régészeti Tanulmányok*. Budapest 2012, 529–552.
- MRÁV 2013 Mráv, Zs.: *The Roman Army along the Amber Road between Poetovio and Carnuntum in the 1st Century A. D.* ComArchHung 2010–2013, 49–100.
- MRÁV 2015 Mráv Zs.: *Egy Künzing-típusú római csatator (pugio) Nagyberki-Szalacskáról (Somogy-megye)* In: (Szerk. Horti G.) *Res Militares Antiquae II. (ReMiA II.) A II. Ókori Hadtörténeti és Fegyvertörténeti Konferencia Tanulmányai*. Szeged, 2014. április 11–12. Szeged 2015, 107–123.
- MRT 5 Horváth I.–H. Kelemen M.–Torma I.: *Magyarország régészeti topográfiája 5. Komárom megye régészeti topográfiája. Esztergom és a Dorogi járás*. Budapest 1979.
- MRT 7 (Szerk. Torma I.) *Magyarország Régészeti Topográfiája 7. Pest megye régészeti topográfiája XIII/1. A budai és szentendrei járás*. Budapest 1986.
- NEUGEBAUER–GRÜNEWALD 1975 Neugebauer, J. W.–Grünwald, M.: *Weitere römische Grabfunde aus Klosterneuburg, P. B. Wien-Umgebung*. RÖ 3 (1975) 143–165.
- NICOLAY 2002 Nicolay, J.: *Interpreting Roman military equipment and horse gear from non-military contexts. The role of veterans*. (ROMECS XIII. Jahresbericht 2001.) Brugg 2002, 53–65.
- NICOLAY 2007 Nicolay, J.: *Armed Batavians. Use and Significance of Weaponry and Horse Gear from Non-military Contexts in the Rhine Delta (50 BC to AD 450)*. Amsterdam 2007.

- OLDENSTEIN 1976 Oldenstein, J.: *Zur Ausrüstung römischer Auxiliareinheiten. Studien zu Beschlägen und Zierat an der Ausrüstung der römischen Auxiliareinheiten des obergermanisch-raetischen Limesgebietes aus dem zweiten und dritten Jahrhundert n. Chr.* BRGK 57 (1976) 51–284.
- ORAVECZ–MRÁV 2009 Oravec H.–Mráv Zs.: *Jelentés az Érd, Simonpuszta lelőhelyen végzett 2007. és 2008. évi leletmentésről.* RégKut 2008 (2009) 43–60.
- OTTOMÁNYI 2005 Ottományi K.: *Érd, Hosszúföldek.* RégKut 2004 (2005) 212–213.
- OTTOMÁNYI 2006 Ottományi K.: *Az M6-os autópálya Pest megyei szakaszának feltárása, Érd.* In: (Szerk. Tari E.) *Régészeti kutatások másfél millió négyzetméteren. Autópálya és gyorsforgalmi utak építését megelőző régészeti feltárások Pest megyében. 2001–2006.* PMMF 7 (2006) 74–80.
- OTTOMÁNYI 2008 Ottományi K.: *Késő kelta település Érden (Tepecs). Római villagazdaságok Érden, a Benta-patak két partján.* In: (Szerk. Ottományi K.) *Képek a múltból.* Szentendre 2008, 56, 61.
- OTTOMÁNYI 2014 Ottományi K.: *Késő kelta település határában.* In: (Szerk. Rajna A.) *Múltunk a föld alatt. Újabb régészeti kutatások Pest megyében.* Ferenczy Múzeum Kiadványai. A. sorozat, Monográfiák 1. Régészeti tanulmányok. Szentendre 2014, 51–86, 171–173, 202–226.
- OTTOMÁNYI 2016 Ottományi K.: *Az érdi villagazdaság 1. századi előzményei.* TMTF (2016) (előkészületben).
- PETCULESCU 1995 Petculescu, L.: *Military equipment graves in Roman Dacia.* JRMES 6 (1995) 105–145.
- PFAHL 2006 Pfahl, S. F.: *Der Silbervergoldete Balteusbeschlag mit Sol aus Butzbach.* SJ 56 (2006) 93–103.
- RADMAN-LIVAJA 2004 Radman-Livaja, I.: *Militaria Sisciensia. Nalazi rimske vojne opreme iz Siska u fundusu Arheološkoga muzeja u Zagrebu – Militaria Sisciensia. Finds of the Roman military equipment in Sisak in the holdings of the Archaeological Museum in Zagreb.* (Musei Archaeologici Zagrabienensis. Catalogi et Monographiae I.) Zagreb 2004.
- RADMAN-LIVAJA 2005 Radman-Livaja, I.: *Finds of Roman military equipment from Teutoburgium.* In: (Ed. Visy, Zs.) *Limes XIX. Proceedings of the XIXth International Congress of Roman Frontier Studies held in Pécs, Hungary 2003.* Pécs 2003, 941–953.
- RADMAN-LIVAJA 2009 Radman-Livaja, I.: *Roman horse harness fittings from Burgenae.* In: (Eds. Morillo, Á. et al.) *Limes XX. XXth International Congress of Roman Frontier Studies.* (Anejos de Gladius 13.) Madrid 2009, 1499–1508.
- RITTERLING 1913 Ritterling, E.: *Das frühromische Lager bei Hofheim im Taunus.* (Annalen des Vereins für Nassauische Altertumskunde und Geschichtsforschung 40.) Wiesbaden 1913.
- SCHNURBEIN 1995 Schnurbein, S. von: *Merkur als Soldat? Zur Gürtelmode des 3. Jahrhunderts n. Chr.* In: (Hrsg. Czysz, W. et al.) *Provinzialrömische Forschungen. Festschrift für Günter Ulbert zum 65. Geburtstag.* Espelkamp 1995, 139–148.
- SZABÓ s. a. Szabó, A.: *A unique 3rd century silver belt set from Aquincum.* KJb s. a.
- SZABÓ–SZABÓ 2015 Szabó A.–Szabó M.: *Militaria-leletek a cserdi (Baranya m.) villagazdaság területéről.* In: (Szerk. Horti G.) *Res militares antiquae II. A II. Ókori Hadtörténeti és Fegyvertörténeti Konferencia Tanulmányai.* Szeged, 2014. április 11–12. Szeged 2015, 141–162.
- TEJRAL 1994 Tejral, J.: *Römische und germanische Militärausrüstungen der antoninischen Periode im Licht norddanubischer Funde.* In: (Hrsg. Carnap-Bornheim, C. von) *Beiträge zu römischer und barbarischer Bewaffnung in den ersten vier nachchristlichen Jahrhunderten. Akten des 2. Internationalen Kolloquiums in Marburg a. d. Lahn.* Marburg 1994, 27–60.
- UBL 2013 Ubl, H. J.: *Waffen und Uniform des römischen Heeres der Prizipatsepoche nach den Grabreliefs Noricums und Pannoniens.* (Austria Antiqua 3.) Wien 2013.
- UNZ–DESCHLER-ERB 1997 Unz, Ch.–Deschler-Erb, E.: *Katalog der Militaria aus Vindonissa.* (Veröffentlichungen der Gessellschaft pro Vindonissa. Band XIV.) Brugg 1997.
- ZSIDI et al. Zsidi P.–Hárshegyi P.–Vámos P.: *Aquincumi látványraktár.* Budapest 2009.

ROMAN MILITARY EQUIPMENT FINDS FROM THE IMPERIAL PERIOD SETTLEMENT AT ÉRD–
SIMONPUSZTAI-DŰLŐ (PEST COUNTY, HUNGARY)
ZSOLT MRÁV

The Roman period settlement at Érd–Simonpusztai-dűlő (MRT 7 9/16.) lies in northeast Pannonia, in the immediate hinterland of the limes, 3,5 km away from the Danube on the southern side of the Benta stream flowing into the Danube. (Pl. 2) From the end of the 1st century, the settlement itself stretched over to the northern side of the stream as well. (Érd–Hosszú-földek: MRT 7 9/15.)

The history of the indigenous settlement began in the period of the Roman conquest. Compared with other rural settlements of northeast Pannonia, we can associate a relatively larger number of northern Italic and South Gaulish terra sigillata fragments, coins and dress accessories to its first two periods (Claudian and Flavian/Traianic period). Corresponding to this image are the five pieces of bronze fittings from military horse harnesses, datable to the second half of the 1st century and to the early 2nd century (strap terminals of BISHOP 1988, 6e and 81 type [Pl. 1. 1–2], a fragmented junction loop of BISHOP 1988, 1 type [Pl. 1. 3], a strap mount of BISHOP 1988, 8a type [Plate 1. 4], a pendant which is a variation of a BISHOP 1988, 9p type [Plate 1. 5]). These could be probably associated with discharged veterans of auxiliary cavalry units residing in the settlement. The discharged cavalry soldiers often kept one of the symbol of their army branch, the ornamented horse harness, perhaps together with their horse. We can also associate most of the imported early northern Italic pottery types with the presence of veterans, as of this early period in northeast Pannonia – besides the local elite – the consumers of such expensive goods were mainly the soldiers.

7 km away from the settlement in the northeastern direction, at the border of Budapest-Nagytétény and Érdliget along the limes road, József Beszédes excavated a cemetery that was used by the indigenous population in the middle/second half of the 1st century and the early 2nd century and by the auxiliary soldiers during the 1st century. The yet unidentified settlement of this cemetery offers the closest parallel in time and space to the early period of the Érd–Simonpuszta settlement. This could also be a settlement with basically indigenous population, where some soldiers/veterans (of local origin?) also settled.

The five pieces of early imperial bronze military horse harness fittings (even together with the several Italic terra sigillata finds) of the Érd–Simonpuszta settlement are insufficient to assume the presence of a 1st century military station at the site, or at least at its excavated part. Archaeological evidence

is also missing for this (ditch or ditch system surrounding a rectangular area with round corners).

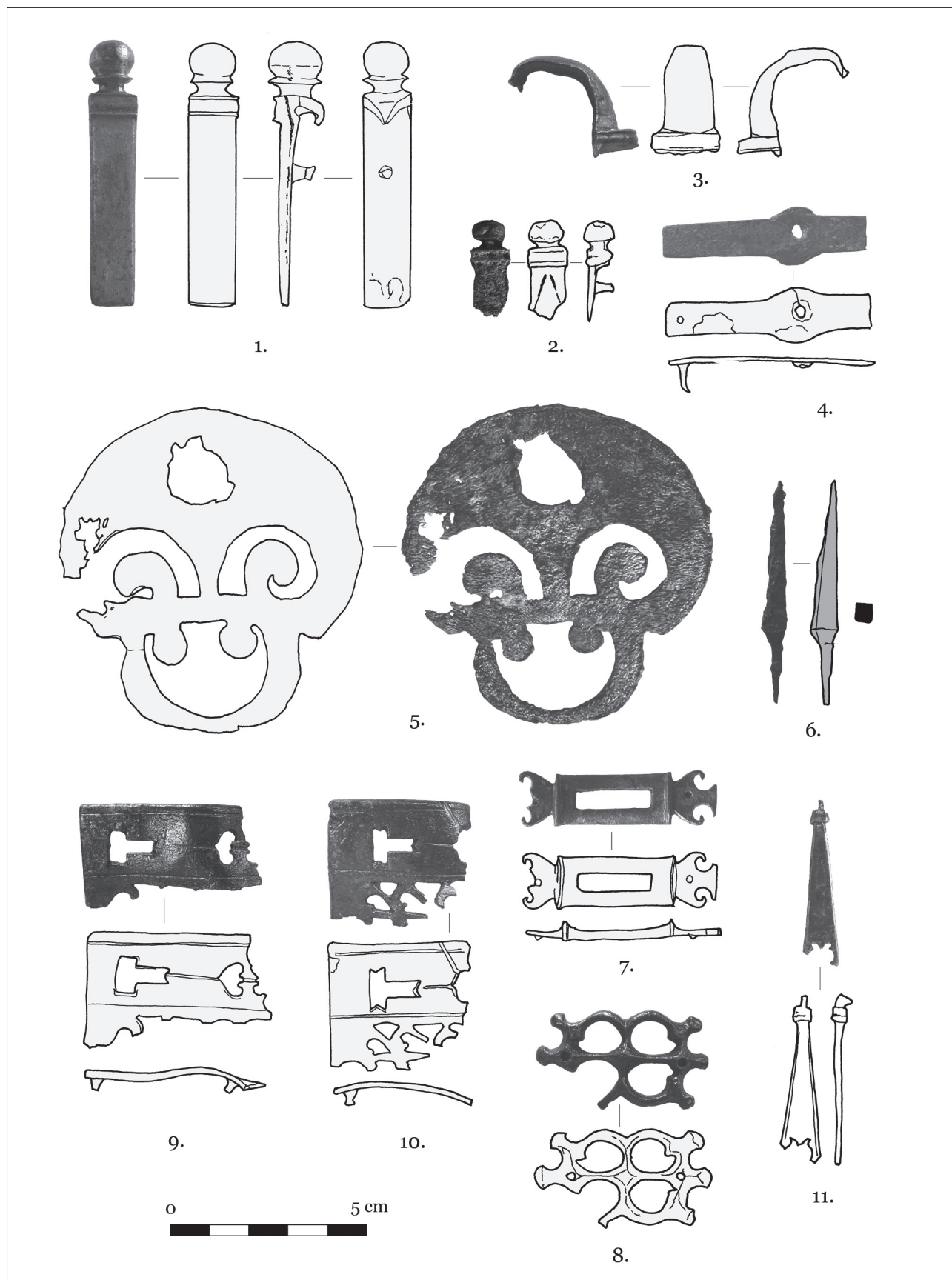
In the first decades of the 2nd century, the Érd–Simonpuszta settlement, together with its section on the northern side of the Benta stream became situated between the auxiliary fort and vicus of the newly established Campona (Budapest–Nagytétény) and Matrica (Százhalombatta–Dunafüred). Its distance from Campona is 9 km and from Matrica it is only 4,5 km. Therefore it is not a coincidence that several objects related to 2nd and 3rd century military dress were found at the settlement. Although most of these military finds are from unknown contexts (stray finds discovered during metal detecting), we can still make some conclusions concerning the population of the settlement and its connection with the army. The presence of a tanged bodkin-headed arrowhead (Pl. 1. 6) used by the army could be explained by the destruction of the settlement during the Northern Wars of Marcus Aurelius, but this can be hardly proven.

The “military finds” dated to the second half/end of the 2nd century and 3rd century are represented by belt fittings Kat. 7–11. (belt mounts of „Neuburg–Zauschwitz” [Pl. 1. 7], „Klosterneuburg” [Pl. 1. 8] and „Regensburg–Großprüfening” [Pl. 1. 9–10] type military belt sets, and a lower part of a silver hinged strap terminal with openwork decoration [Pl. 1. 11]). However, “militaria” were more widespread in the 2nd–3rd centuries than before, both in a geographical and social sense. In this period the arms and other equipment used (also) by soldiers were produced by private workshops and became more easily accessible and purchasable to civilians as well. Consequently, particular military equipment pieces (e. g. brooches, belts) were popular among civilian men dressing in a military fashion in the border provinces. Therefore such finds do not necessarily signify the presence of active or discharged soldiers in a settlement. We can come up against such a problem of interpretation in the case of the Érd–Simonpuszta belt fittings as well. Although such fittings were characteristic ornaments of soldiers’ belt sets, they do not come from a direct military context, and therefore we can assume a civilian use in more or less cases. The silver strap terminal (Pl. 1. 11) can be considered a rare find, due to its material, as it was belonging to a frame-buckle belt whose every fitting was made of silver. This does not necessarily mean, that its owner was a military officer, only that he could buy the more expensive version of tinned bronze belt fittings, mimicking the silver belt sets.

The Roman period settlement and later villa of Érd–Simonpuszta is another example of settlements established in the immediate hinterland of the limes, along the streams flowing into the Danube, which were closely and intensively connected to the army garrisoning the frontier zone throughout all their existence (e. g.: Győr–Ménfőcsanak; Budaörs, Kamaraerdei-dűlő; Paks–Gyapa). These settle-

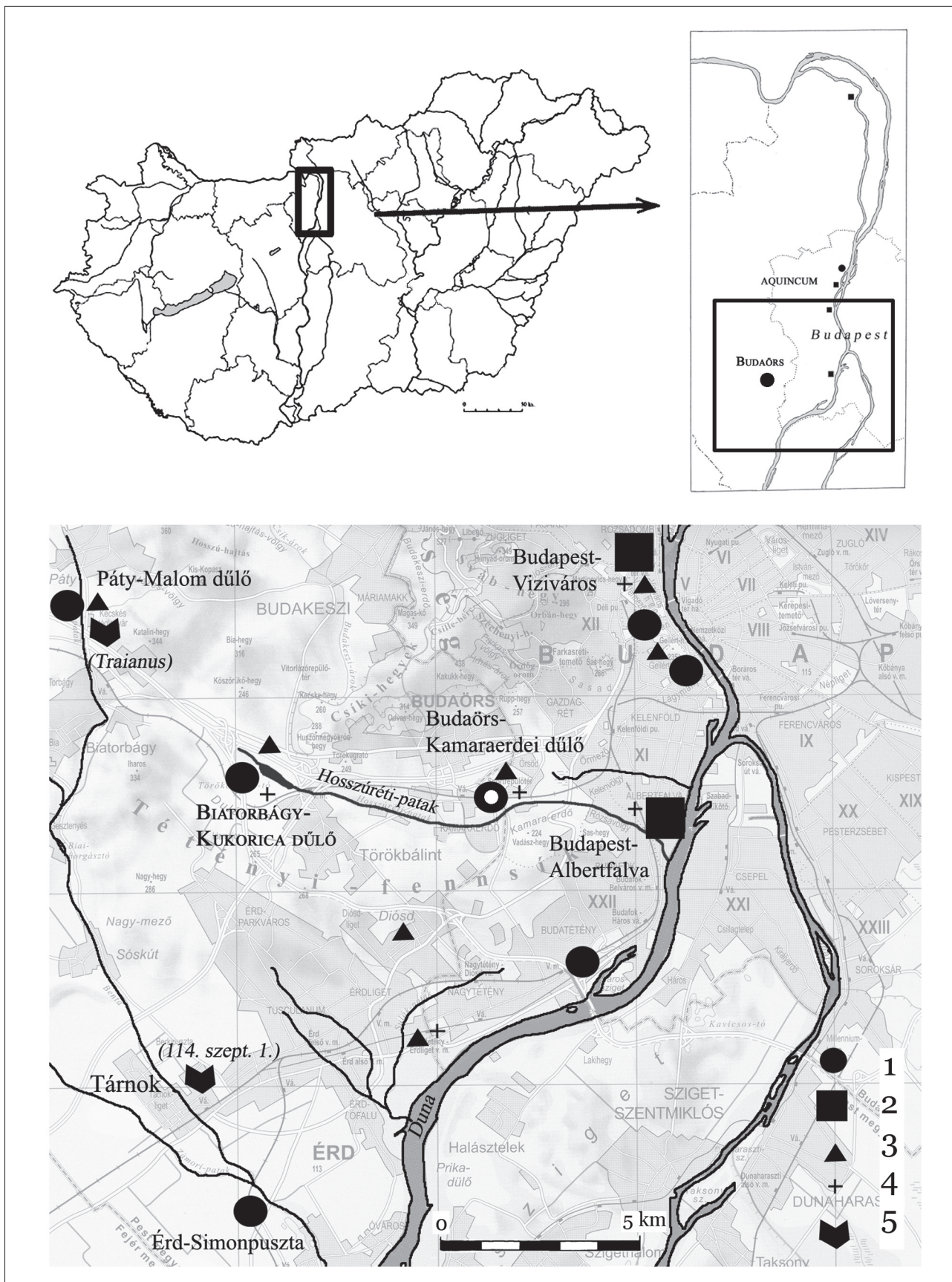
ments could not only have taken part in the supply of the army, but could have been also home to retired veterans and soldier families providing recruits for the army during the 2nd and 4th centuries. The military equipment finds discussed in the study are the indicators of this network of connections.

Translated by András Szabó

1. tábla: Érd, Simonpusztai-dűlő. Katonai felszerelési tárgyak a császárkori település területéről
(fotó és rajz: Mráv Zsolt)

Pl. 1: Érd-Simonpusztai-dűlő. Roman military equipment finds from the imperial period settlement
(photo and drawing: Zsolt Mráv)

2. tábla: Az Érd, Simonpusztai-dűlő császárkori településének fekvése és környezete az 1. században. Jelmagyarázat: 1: falvak; 2: auxiliáris castellumok; 3: temetők vagy korai síremlékek lelőhelyei; 4: kora császárkori militaria leletek; 5: katonai diplomák lelőhelyei

Pl. 2: The site of the Érd-Simonpusztai-dűlő Roman settlement in the 1st century AD. Key: 1. villages; 2. auxiliary forts; 3. sites of early imperial cemeteries or graves; 4. early imperial militaria finds; 5. the sites of military diplomas

A KÖTETBEN TALÁLHATÓ RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE –

ABKÜRZUNGSVERZEICHNIS – LIST OF ABBREVIATIONS

A	Ausztria
Acta ArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
Antaeus	Antaeus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
AntJ	The Antiquaries Journal (Cambridge)
AqFüz	Aquincumi Füzetek (Budapest)
Arrabona	Arrabona. A Győri Xántus János Múzeum Évkönyve (Győr)
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő (Budapest)
ArchHung	Archaeologica Hungarica (Budapest)
AVA-Materialien	Materialen zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie (München)
Balcanoslavica	Balcanoslavica. Centar za istraživanje na staroslovenskata kultura (Negotin)
BalKözl	Balácai Közlemények (Veszprém)
BAR-IS	British Archaeological Reports – International Series (Oxford)
BBDP	Bericht der Bayerischen Bodendenkmalpflege (München)
BCH Suppl	Bulletin de Correspondance Hellénique Supplément (Athéne)
BiblArch	Bibliotheca de Archeologie (Mardid)
BJb	Bonner Jahrbücher (Bonn)
BRGK	Bericht der Römisch-Germanischen Kommission (Frankfurt am Main)
BROB	Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek in Netherland (Amersfoort)
BVbl	Bayerische Vorgeschichtsblätter (München)
CarnJb	Carnuntum Jahrbuch (Wien)
ComArchHung	Communicationes Archaeologicae Hungariae (Budapest)
DissArch	Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae (Budapest)
DissPann	Dissertationes Pannonicae (Budapest)
DMÉ	A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve (Debrecen)
Dolg	Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából (Kolozsvár)
EMÉ	Az Egri Múzeum Évkönyve (Eger)
FBVFBW	Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg (Darmstadt)
FM	Ferenczy Múzeum (Szentendre)
FiA	Forschungen in Augst (Augst)
FiL	Forschungen in Lauriacum (Linz)
FK	Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ (Budapest)
FKF	Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ, Fotótár (Budapest)
FKI	Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ, Irattár (Budapest)
FKT	Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ, Tervtár (Budapest)
FolArch	Folia Archaeologica (Budapest)
Fontes ArchHung	Fontes Archaeologici Hungariae (Budapest)
FW	Fundort Wien. Berichte zur Archäologie (Wien)
Germania	Germania. Anzeiger des Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts (Mainz)
HM HIM	Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum (Budapest)
JAMÉ	A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve (Nyíregyháza)
JAMKÉ	A József Attila Megyei Könyvtár Évkönyve (Tatabánya)
JRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums (Mainz)
JRMES	Journal of Roman Military Equipment Studies (Toronto)
KDM Rgy	Kuny Domokos Múzeum Révhelyi-gyűjtemény (Tata)
KDMK	Kuny Domokos Múzeum Közleményei (Tata)
KJb	Kölner Jahrbuch (Köln)
KMMK	Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei (Tata)

LDM	Laczkó Dezső Múzeum (Veszprém)
MAA	Monumenta Avarorum Archaeologica (Budapest)
MBV	Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte (München)
MFM	Móra Ferenc Múzeum (Szeged)
MFMA	Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie (Wien)
MFME	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (Szeged)
MFME–StudArch	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica (Szeged)
MFME – MonumArch	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Monumenta Archaeologica (Szeged)
MGAH	Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae (Budapest)
MNL KEML	Magyar Nemzeti Levéltár Komárom–Esztergom Megyei Levéltára (Esztergom)
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (Budapest)
MPrKom	Mitteilungen der Prähistorischen Kommission (Wien)
MRGK	Materialen zur Römisch-Germanischen Keramik (Bonn)
MűvÉrt	Művészettörténeti Értesítő (Budapest)
MTB BTK MÓT	Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Témacsoport (Budapest)
ORL	Der obergermanisch-raetische Limes des Roemerreiches (Heidelberg)
ŐLev	Ősrégészeti Levelek (Budapest)
PMMF	Pest Megyei Múzeumi Füzetek (Szentendre)
Ptujski arheološki zbornik	Ptujski arheološki zbornik (Ptuj)
RCRF Acta	Rei Creatariae Romanae Fautorum Acta (Bonn)
RégFüz	Régészeti Füzetek (Budapest)
RégKut	Régészeti kutatások Magyarországon (Budapest)
RGF	Römisch-germanische Forschungen (Darmstadt)
RIN	Rivista Italiana di Numismatica e Scienze Affini
RKM	Régészeti kutatások Magyarországon (Budapest)
RLÖ	Der Römische Limes in Österreich (Wien)
RO	Románia
RÖ	Römisches Österreich. Jahresschrift der Österreichischen Gesellschaft für Archäologie (Wien)
RVM	Rad Vojvodanskih Muzeja (Novi Sad)
SEB	Sylloge Epigraphica Barcinonensis (Barcelona)
SJ	Saalebuch Jahrbuch (Berlin)
SK	Szlovákia
SlovArch	Slovenská Archaeológia (Bratislava)
SMK	Somogyi Múzeumok Közleményei (Kaposvár)
SpecN Diss	Specimina Nova Dissertationum ex Institutio Historiae Antiquae et Archaeologiae Universitatis Quinqueecclesiensis (Pécs)
SRB	Szerbia
StudArch	Studia Archaeologica (Budapest)
StudClass	Studia Classica – Series Historica (Piliscsaba)
StudCom	Studia Comitatus. Tanulmányok Pest megye múzeumaiból (Szentendre)
Studi Miscellanei	Studi Miscellanei. Seminario di archeologia e storia dell'arte greca e romana dell'Università di Roma (Roma)
ŠtZ	Študijné Zvesti Archeologického Ústavu SAV (Nitra)
SzMMÉ	A Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve (Szolnok)
TMJVL	Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára (Tatabánya)
TMTF	Tatabányai Múzeum Tudományos Füzetek (Tatabánya)
TrZ	Trierer Zeitschrift (Trier)
VMMK	A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei (Veszprém)
WMMÉ	A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve (Szekszárd)
á	átmérő
fm	fülmetszet
h	hosszúság
ltsz.	létári szám
m	magasság
mé	mélység
sz	szélesség
v.	sor
